

At vore gamle kirker repræsenterer en uvurderlig arv fra fortiden og tælles blandt landets fornemste historiske mindesmærker, er anerkendt af alle, og der hersker overalt i vort folk en udbredt forståelse for nødvendigheden af, at de historiske bygningsværker og deres rige udstyr i form af kalkmalerier og inventar plejes og passes med den allerstørste omhu.

Situationer, hvor hensynet til de antikvariske og æstetiske værdier kolliderer med de krav, som udspringer af kirkens praktiske funktion, vil altid kunne opstå, men erfaringen viser, at når som helst der udvises rimelig smidighed og god vilje til forståelse fra alle de implicerede parter, står alle vanskeligheder til at overvinde. Hermed være ikke sagt, at alt er i den skønneste orden. Der sker fremdeles ting, som ikke burde finde sted, men store overgreb som uafvendeligt forringer de gamle kirkers værdi som nationale mindesmærker, er heldigvis yderst sjældne.

Derimod kunne det nok synes, som om man her og der har den opfattelse, at de antikvariske og æstetiske hensyn ikke har gyldighed uden for kirkedøren, idet man overser, at kirke og kirkegård er en helhed såvel i kulturhistorisk som i arkitektonisk-landskabelig henseende. At værne samvittighedsfuldt om selve kirken, samtidig med at kirkegården raseres ganske vilkårligt, må for en mere indgående betragtning forekomme helt meningsløst. I det følgende skal der fremdrages enkelte problemer, som er karakteristiske for kirkegårdene i dag, og det skal forsøges at antyde, hvorledes disse problemer kan løses, uden at kirkegårdens karakter og særpræg sættes overstyr.

Befolkningstilvæksten og den tiltagende koncentration i tætbebyggede områder bevirker, at mange gamle kirkegårde ikke længere kan tjene deres formål inden for de givne rammer. Siden slutningen af det 18. århundrede har man i købstæderne gerne løst dette problem gennem anlæg af anneks-kirkegårde uden for det egentlige byområde, hvor ledig jord var at få. Kun i særlige tilfælde vil det i dag være nødvendigt at gribe til denne udvej; oftest er der disponeret således, at udvidelse af den gamle kirkegård er mulig, og det er i så fald af meget stor betydning, hvorledes udvidelsen rent praktisk gribes an. Hegnes kirkegården af en alentyk middelalderlig munkestensmur, vil nok de færreste finde på at rive den ned for at skabe sammenhæng mellem den gamle og den ny kirkegård, men er det en mindre imponerende mur eller et dige, der omgiver kirkegården, kan det være nok så svært at bibringe rette vedkommende forståelsen af, at det ikke alene er indhegningens art og alder, der må tages i betragtning, men at det i endnu højere grad er vigtigt, at kirkegårdens historiske udstrækning ikke tilsløres. Gennem århundrederne har der i hvert enkelt sogn eksisteret et ganske bestemt og for dette sted karakteristisk forhold mellem kirke og kirkegård, og rent bortset fra, at det umiddelbart virker forkert og disharmonisk, at en lille, tidlig middelalderlig landsbykirke ligger på en vidtstrakt kirkegård, så er det af overordentlig stor betydning, at det ældgamle billede af kirke og kirkegård bevares med sine mange nuancer og variationer. I praksis vil det da også altid være muligt at respektere den gamle afgrænsning af kirkegården. Af hensyn til den fornødne forbindelse mellem den gamle og den nye kirkegård kan det blot blive påkrævet at foretage en mindre gennembrydning af mur eller dige, hvor der ikke i forvejen måtte være passage gennem en eksisterende portal eller låge. Herved sker der ingen ændring i anlæggets karakter.

Kirkegården et kulturhistorisk mindesmærke

*Af museumsinspektør,
cand. mag. Erik Skov.
Nationalmuseet, København.*

En kirkegårdsudvidelse bør normalt heller ikke medføre indgreb i kirkegårdens træbevoksning, der ofte på den smukkeste måde afrunder helheden kirke-kirkegård. Intet klæder landsbykirken som en krans af ærværdige træer, og at fælde dem i utide er simpelthen meningsløst. Træerne har gammel ret på kirkegården. Så langt tilbage som i 1500-årene lyder der en henstilling om at sørge for plantning af nyttige træer på kirkegårdene og gennem kirkeregnskaber fra de følgende århundreder høres jævnligt om vedligeholdelse af træbestanden. Nu er det åbenbart ikke alene af æstetiske hensyn, man har lagt så stor vægt på kirkegårdens bevoksning med træer som ask, lind og elm, og for nylig er der fremsat en teori om, at disse træers anvendelighed som føde for mennesker og dyr kunne være den egentlige baggrund. Andre forklaringer kan dog også tænkes. Således kunne man måske forestille sig, at i en tid, der ikke kendte til dræning, ville de store træer kunne have en vis gavnlig virkning på en vandlidende kirkegård, og hvad træsorterne angår, kan den omstændighed, at oldenbærende træer konsekvent undgås, eventuelt ses i sammenhæng med de ihærdige bestræbelser for at

Fig. 124
Kirkegårdsudvidelse i forstadsogn
(Hørning) ved Århus. Den gamle
kirkegårds dige og træer er respekteret.
Forfatteren foto.

holde de løsgående svin ude fra kirkegården, et problem som jævnligt berøres i gammel tid.

Træerne er ikke de eneste vækster af kulturhistorisk interesse på kirkegården. Professor Johan Lange har påvist, at der langs med kirkegårdsdigerne ofte træffes karakteristiske levninger af fortidens flora, navnlig lægeplanter, som i middelalderen har været dyrket i kirkens nærhed, men som ellers er uddøde på stedet. At disse reliktpanter endnu er i behold skyldes, at de her langs kirkegårdsmuren har haft et fristed, forskånet for intensiv dyrkning og overdreven rengøring. Skal disse budbringere fra en fjern tid fremdeles bevare spireevnen, er det vigtigt, at der holdes lidt igen med soigneringsbestræbelserne langs med de gamle kirkegårdsmure. Behandles f. eks. et gammelt dige med moderne ukruttdræbende midler, er man ikke bare sikker på et kedsommeligt dige, men man opnår også at udrydde de middelalderlige reliktpanter.

Fig. 125
Sammesteds. På den nye del af kirkegården er opført en tidssvarende bygning indeholdende ligkapel, toiletter, redskabsrum og opboldsrum for kirkegårdspersonalet. Forfatteren foto.

Kedsommeligheden synes desværre at skulle præge de danske kirkegårde i stedse stigende grad, efter at nogen har fundet ud af, at moderne mennesker nødvendigvis må begraves i snorlige rækker. Dette kan naturligvis være praktisk, når nyanlæg af kirkegårde skal foretages, men en rigoristisk regulering af en middelalderlig kirkegård er ikke gennemførlig, uden at store værdier går tabt. Netop i kirkegårdens inddeling og gravstedernes indbyrdes placering åbenbares der mange steder et lokalt særpræg, som det ikke synes nødvendigt at udlette totalt, selv om de ændrede samfundsforhold naturligvis må få en vis indflydelse på kirkegårdenes udformning. F. eks. vil familiegravsteder og gravsteder knyttet til bestemte gårde i sognet stort set forsvinde, og dette i forbindelse med tiltagende brug af urnebegravelser vil bevirke, at gravstederne hurtigere skifter ejer, og der vil i fremtiden være færre „gamle“ gravsteder. Endnu findes der overalt på de gamle kirkegårde indhegnede familiegravsteder, men deres dage vil snart være talte, og de pyntelige støbejernshegn, som forbinder kirkegårdens kulturhistorie med industriens, vil helt forsvinde, og med dem en meget karakteristisk detaille i billedet af en dansk kirkegård, om ikke der gøres en indsats for at redde de sidste rester. Vel kræver de en smule vedligeholdelse, men dog ikke af et omfang, der spiller nogen rolle i den normale drift af en kirkegård.

Med de gamle gravsteder står også mange interessante gamle gravmonumenter i fare for at gå tabt. Forstandige gravere har allerede på mange kirkegårde indrettet et „lapidarium“, en samling af udvalgte gravsten, samt hvad der iøvrigt måtte findes på kirkegården af gamle monumenter (smede- eller støbejernskors o. lign.), som ikke har kunnet forblive på de respektive gravsteder. Det er at håbe, at mange andre kirkegårdsledere vil følge eksemplet. En egnet plads vil på de fleste kirkegårde kunne findes uden større vanskelighed, hvorimod det måske kan volde visse problemer at udvælge de monumenter, som fortjener at bevares. Som en hovedregel kunne man vel med forsigtighed sige, at gravsten, som er mere end ca. 100 år gamle, normalt ikke bør kasseres, mens det for de yngre mindesmærkers vedkommende gælder om at udvælge karakteristiske eksempler på de enkelte typer. Der er således ingen mening i at opbevare ti ens stenhuggerprodukter fra 1920, men en enkelt god repræsentant for netop denne monumentform kan være af stor værdi.

Ligesom man, når det drejer sig om kirkegårdens beplantning, vel helst holder sig til vækster, der forekommer naturlige på stedet – alléer af japanske kirsebær er og bliver et forunderligt syn på en jysk landsbykirkegård – så virker det også mest tiltalende, at gangene er belagt med et materiale, der ikke støder an imod den historiske kirkebygning og stedets hele karakter. Efterhånden som bilkørsel på kirkegården bliver almindelig – selv på landsbykirkegårde skal bilerne ind, om det så skal koste en middelalderlig portal, der var lidt for snæver – kræves der en fast bund, og snart et, snart et andet sted falder man for fristelsen til at asfaltere gangene. Om dette er kun at sige, at asfalt absolut intet har at gøre på en gammel kirkegård. Det er hæsligt at se en middelalderlig landsbykirke kvalt i asfalt, som aldrig bør misbruges på denne måde.

Et andet, nok så væsentligt problem er også forårsaget af bilerne, som kræver parkeringsplads. Det første indtryk af en kirke får man i dag fra parkeringspladsen, og det er derfor ikke ganske ligegyldigt, hvorledes dette nye islæt harmonerer med den gamle helhed. Om vore gamle kirkers smukke

landskabelige placering er der sagt mange rosende ord. Det er ikke utænkeligt, at man i fremtiden af og til må lægge en dæmper på ordene, for ikke så helt sjældent har en uskønsomt anlagt parkeringsplads slået et alvorligt skår i idyllen. For en del år siden blev der på et i og for sig prisværdigt privat initiativ gennemført en fredning af mange kirkers nærmeste omgivelser. Det har nu vist sig, at disse fredninger er af begrænset værdi, for så vidt som de i mangfoldige tilfælde ikke har formået at hindre åbenbar vandalisme umiddelbart foran kirkegårdens hovedindgang. Lykkeligvis findes der rundt omkring i landet talrige smukke parkeringspladser, hvor der er taget skyldigt hensyn til naboskabet med kirken, men så meget mere ærgerligt er det at se de mange forspildte muligheder eller små nemme løsninger som den desværre ikke helt sjældne, der består i, at man beder den kommunale vejmand trække landevejens asfalttæppe ind over kirkepladsen. Når asfalten først har nået kirkegårdsmuren, er det slut både med middelalderlige lægeurter og landskabelig skønhed.

De ovenfor berørte problemer er kun nogle få blandt de mange, som har noget at betyde for bevaringen af den kirkegårdskultur, som endnu kan findes, hvor hårdt trængt den end må siges at være. Foreningen for Kirkegårdskultur har gennem de forløbne halvtreds år ydet en værdifuld indsats til gavn for vore kirkegårde. Det bedste, man ved jubilæet kan ønske for foreningen, er, at den med fornyede kræfter må fortsætte sin gode og nyttige virksomhed. Der er behov for den.

Fig. 126

Et godt eksempel på asfaltering af kirkegården. Her går det ikke alene ud over kirken, men også over en statelig oldtidsbøj, hvis fod ses til venstre i billedet. Forfatteren foto.